

Az óhajtott teljes siker perspektívája a józanul mérlegelő kommentátorokat feljogosítja annak a reménynek a megfogalmazására, hogy a harmadik szakaszra is sor kerülhet még az idén, mégpedig magas szinten.

Az összes államok jogegyenlősége, tekintet nélkül társadalmi rendszerükre, nagyságukra, földrajzi helyzetükre, katonai szövetségekhez való tartozásukra vagy nem tartozásukra; minden állam szabad létezéshez, függetlenséghez és szuverenitáshoz való jogának a tiszteletben tartása; az államok belügyeibe való be nem avatkozás, semmilyen formában és semmilyen indokkal, semmilyen körülmények között; a határok sérthetlensége és a területi integritás; az erőszak vagy az erőszakkal való fenyegetőzés, a presszió és a megfélemlítés módszereinek a mellőzése az államközi kapcsolatokban; a nézeteltérések csakis tárgyalásos úton történő rendezése, hogy politikai, békés megoldást találjanak minden körülmények között; a kölcsönös előnyök az államok közötti, különféle területeken való együttműködésben, szem előtt tartva a fejlődésben levő országok erőfeszítéseinek a támogatását — íme, a magasabb rendű európai viszonyok elvi alapjai.

A magánélet büntetőjogi védelmének kérdései

Az ember akkor hasznos tagja a társadalomnak, ha módjában áll személyiségét kibontakoztatni, ha teljes individualitását, azaz valóban önmagát integrálhatja a közösségbe. Egyén és közösség ilyen egységéhez azonban csak a szocialista társadalomban érhetnek meg a feltételek, s a szocializmus kiteljesedése történelmi időszakában a társadalom építésének központi feladata éppen e feltételek megteremtése kell hogy legyen. Ez a szocializmus emberközpontúságából következik. De egyébként is, a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom alapja nemcsak a sokoldalúan fejlett termelési bázis, hanem a személyiségét sokoldalúan fejlesztő ember is; sőt, az előbbi ez utóbiban éri el célját és értelmét, de folyamatos dinamikájának biztosítékát is.

Ez az indítéka és alapja annak a különös figyelemnek, amellyel a marxizmus teoretikusai s a munkáspártok gyakorlati politikusai a személyiségproblematika felé fordultak és fordulnak. E kérdéskör fontosságának felismerése vezeti a marxista jogászt is akkor, amikor a személyiség védelmére vonatkozó minden jogalkotásra felfigyel, amikor a szocialista államok jogászai részt vesznek olyan nemzetközi fórumok munkálataiban, amelyeknek tárgya e kérdéskörbe vág, jöllehet a szocialista társadalmon belül igen-igen sok vonatkozásban a személyiség védelmének kérdése alapvetően más feltételek között vetődik fel és oldódik meg, mint a mai polgári társadalmakban.

Egyén és társadalom egymást feltételező olyan egység, amelynek egymáshoz való viszonyát ősidőktől fogva a közhatalom kikényszeríthető, tehát jogi normákkal határozza meg. A személyiség védelme, önkifejlésének biztosítóka ily módon kerül a jogi szférába. Az embernek az élethez, testi épséghez, erkölcsi érintetlenséghez való jogát már a rabszolgatartó társadalmak óta büntető jogszabály védi, s a büntetőjog az otthonnak, a lakásnak mint a magánélet színterének is védelmet biztosít. A libe-

rális polgári büntetőjog individualista elméleti alapon igen nagy gonddal kidolgozta a személyiség védelmére vonatkozó jogszabályokat, és különösen legnagyobb személyi javunkat, az élethez és a testi épséghez való jogot fenyegető bűncselekmények esetében finom disztinkciókkal határozta meg a súlyossági fokozatok rendjét. A szocialista államok törvényhozása, kevés kivétellel, ezt a büntető normarendszert mint haladó hagyományt általában változatlanul vagy csak jelentéktelen módosításokkal beolvasztotta az új társadalmi feltételeknek megfelelő normarendszerbe. E gyér kivételű jogfejlődési jelenség arra hívja fel a figyelmet, hogy a szocialista közösségi eszme a személyiség jelentőségének elismerése terén nem jelent kevesebbet a polgári individualizmusnál, sőt — paradox módon — elvileg (éppen közösségi jellegénél fogva) a személyiség védelmére azt a reális társadalmi biztosítékot jelenti, amelyet a polgári társadalom nem nyújthat. Viszont történelmi tapasztalat — méghozzá nem is távoli —, hogy társadalmi rendszerektől függetlenül a személyiség védelmének kérdése sorsszerűen összefügg a demokrácia kérdésével, mégpedig oly módon, hogy a személyiség védelme szempontjából a polgári demokráciánál a szocialista demokrácia magasabb rendű, új minőségű társadalmi és politikai biztosítékot kell hogy jelentsen. Feloldja az egyén és társadalom, az individuum és kollektívum, vagy ezek jogi vetületében az állampolgár és az állam között felmerülő ellentéteket. Erre pedig a legliberalisabb polgári demokrácia sem képes, mivel nem lépheti át saját árnyékát: a mélyben feszülő osztályellentéteket.

A szocialista demokrácia kiszélesedésének és elmélyülésének történeti időszakában különös figyelmet érdemel minden erőfeszítés — a polgári törekvések is —, amelynek célja a személyiség hatályosabb védelme.

A személyiség védelmének sajátos területe a magánélet védelme.

A jog — különösen a büntetőjog — mind elméleti, mind gyakorlati téren igényli a szilárd, azaz egyértelmű meghatározásokat. Ahhoz, hogy a jogi normarendszer felépüljön, feltétlenül szükséges, hogy a jogszabály minden eleme a jog szempontjából általában s a szakjog szempontjából sajátosan kiművelt legyen, hogy a jogi norma elemei valamennyi szakember számára fogalmi azonosságot jelentsenek. Nos, a magánélet védelmére vonatkozó jogi normák kialakítása útjában nem kis akadály, hogy a magánélet jogi meghatározása szinte lehetetlen, hiszen a jogalkotás nem hagyhatja figyelmen kívül, hogy a magánélet szférájának körülhatárolásakor meg kell valósítani a közérdek és a magánérdek szintézisét, vagy legalábbis kompromisszumát, nehogy a közbiztonság maximalista védelme a becsületes polgár magánélete érintetlenségének és biztonságának rovására valósuljon meg. A tétel fordítva is áll. Alan F. Westin, az egyik legjelentősebb amerikai közjogász szerint „a modern államban a magánélet a szabadság szíve”. Ez a megállapítás nyilván azt a szubjektivista és individualista álláspontot tükrözi, amelyről egy szuperszervezettségű monopolkapitalista társadalomban a liberális és humanista jogászok az egyénre nehezedő sokfajta hatalmi és társadalmi nyomást jogi eszközökkel enyhíteni próbálják. A törekvés tiszteletreméltó és nem minden tanulság nélküli. A mi személyes szabadságunk ugyan a szükségszerűség felismerése, de ez magában foglalja a felismerésnek mint szubjektív folyamatnak a jelenlétét. Szabadnak tudhatja magát az, aki meggyőződése szerint, önnönmaga mérlegelve a lehetőségeket cselekszik vagy tartózkodik a cselekvéstől, s különösen magánjellegű viszonyaiban ezt zavartalanul megteheti. A magánélet jogi és különösképpen büntetőjogi védelme tehát a legközvetlenebbül kihat a szabadság-élményre, vagyis arra, hogy az ember szabadnak érezze önmagát. Ez viszont a jó politikai légkörnek, a jó állampolgári közérzetnek a szocialista társadalomban is az alapja.

A jogpolitikai kérdés az, hogy meddig terjed a magánélet szférája, mikor, milyen körülmények között államérek a magánéletbe történő beavatkozás, és melyek a jogi biztosítékok, hogy ne történhessék visszaélés. A magánéletbe történő hatósági beavatkozás ugyanis a legtágabb és a legnehezebben kivédhető területe a hivatalos hatalommal való visszaélés bűncselekményének.

A jogászok UNESCO-keretben működő nemzetközi bizottsága, melynek hazánk jogászszövetsége is aktív tagja, a magánélet büntetőjogi védelmének kérdésében olyan munkálatokat végzett, amelyeknek eredményei egyre több állam törvényhozásában tükröződnek. A munkálatok kezdeményezője a bizottság svéd szekciója volt, amelynek végül is 1967 májusában sikerült egy jelentős eredményekkel záruló nemzetközi konferenciát is összehívnia. A meghívó szövege a konferencia tárgyra utalóan a következőket tartalmazza: „Senkinek sincs joga önkényesen beavatkozni bárki magánéletébe, családi ügyeibe, otthonába vagy levelezésébe, becsületébe vagy a tekintélyét érintő kérdésekbe... Minden személynek joga van az ilyen beavatkozásokkal vagy támadásokkal szembeni védelemre.”

Nos, a francia nyelvű szövegből — bár nem teljes egyértelműséggel — kiderül, hogy a vendéglátó svéd szekció a magánélet szférájába vonja a családi életet, az otthon, a levelezést (tágabb értelemben minden hírközlő eszközzel, sőt élőszóval történő közlést is), a becsületet és az ember jó hírnevét, amelyet mint „tektintélyt” jelöl meg. Minden állam büntetőtörvényhozása eddig is messzemenően védelmezte e személyes javakat. Mi tette indokolttá, hogy a stockholmi konferencia óta különböző jogászszervezetek, konferenciák és törvényhozó testületek szinte láncreakciószerűen foglalkozzanak e kérdéssel, és 1972. február 28-ig tíz nyugati állam, köztük Nagy-Britannia és az Egyesült Államok is, kibővítsék a magánélet védelmére vonatkozó törvényeiket, különösképpen a büntető törvényeket?

Szakemberek már néhány évtizede figyelmeztetnek arra, hogy a műszaki-tudományos fejlődés Janus-arcú folyamat. Míg egyrészt jólétünk és haladásunk alapja, másrészt pusztulással fenyegeti a környezetet, amely az ember élettere, létének feltétele. Itt nemcsak a környezetszennyezésre kell gondolnunk, hanem teljes bonyolultságában kell szemlélnünk a műszaki-tudományos fejlődés társadalmi és egyéni hatását, amely legáltalánosabban mint az alkalmazkodási képességünk üteme és a műszaki fejlődés üteme közötti ellentmondás ragadható meg. A magunk teremtetten világ gyorsabban halad, mint hogy alkalmazkodni tudnánk követelményeikhez, s emiatt nap mint nap olyan kérdések elé állít, amelyeket a tényleges sürgősségnél lassabban, tehát késedelmesen oldunk meg. Viszont éppen a gyors ütemű fejlődés még történetileg rendkívül rövid idő alatt is jelentőssé, sőt vitális veszéllyé sűritheti a műszaki fejlődés egyik vagy másik negatívumát. Messzire vinne, ha akár csak röviden is megpróbálnánk áttekinteni a szorongás és a pánik jelenségeit vagy azokat az emberhez méltó erőfeszítéseket, amelyeket a tudományos-műszaki forradalom a fejlett kapitalista társadalomban kiváltott. Előttünk nem vitás, hogy a tudomány fejlődésével felmerülő kérdéseket a tudomány oldja majd meg, és ebből a szempontból is jelentősnek tartjuk a magánélet védelmére tett jogi intézkedéseket. Ugyanis napjaink polgári büntetőjogi törvényhozása, a nemzetközi jogászszervezetek és a szakjogászok törekvése éppen arra irányul, hogy a műszaki-tudományos fejlődés következtében beálló nagyobb veszélyeztetettséggel szemben a magánéletet megvédjék. Így e jogszabályok nem holmi paragrafusok mögé bújtatott áldemokratikus propagandafrázisok, amelyeket alkalomadtán fitogtatni lehet, hanem ugyanabból a veszélyfelismerésből származnak, mint a környezetszennyezésre, a zajkiküszöbölésre, az asztronautikai kölcsönös segítségre stb. vonatkozó jogszabályok.

A magánéletre vonatkozó lényeges jogosultság például az, hogy az egyénnek — de a jogi személynek is! — módja és lehetősége legyen saját személyes ügyeire, a magánéletére vonatkozó információkat zavartalanul megőrizni vagy azokra a szervekre és személyekre bízni, akikre akarja, s oly mértékben, amilyen mértékben akarja. Nyilván, itt elsősorban közéleti emberekre s jelentős gazdasági és erkölcsi javakat adminisztráló jogi személyekre kell gondolnunk. Ezért annak eldöntésében, hogy mi magánügy, s mi nem az, nemcsak a konkrét cselekményt, hanem a jogosultat is szem előtt kell tartani. Sőt, a konkrét tényállás jogi aspektusai és vonatkoztatása elkülöníthetetlen a jogosult közéleti funkciójától s e funkcióból következő közvéleményektől és elvárásoktól. Nem mindegy például, hogy egy hadfelszerelésügyi miniszter vagy egy aranyifjú vesz részt olyan szexorgiákon, amelyeket önmagukban az illetékes törvényhozó nem büntet. A Profumo-botrány esetében az angol kormány nem tekintette magánügynek miniszterének ilyenfajta kedvtelését. Tehát akik az erre vonatkozó bizonyítékokat (fényképek, levelek fotókópiái stb.) összegyűjtötték, nem éltek vissza a magas szintű műszaki eszközökkel, hanem azokat a közügy szolgálatába állították. Viszont ki tudná megmondani, hogy ha valamelyik play-boy lapban egy szexbomba teleobjektívvel készült aktfelvétele megjelenik, vajon reklámmal vagy a magánéletbe történő durva és ízléstelen beavatkozással állunk-e szemben? A per, amelyet ilyenkor a sztárok indítanak, nem bizonyít semmit, hiszen a színes törvénszéki tudósítások éppenúgy részei lehetnek a reklámhadjáratnak, mint a közzétett képek. E két szélsőséges példából azonban nem szabad arra a következtetésre jutnunk, hogy a magánélet védelmére vonatkozó jogszabályok gyakorlatilag használhatatlanok. Azt azonban látnunk kell, hogy e jogszabályok alkalmazásánál a formális tényállás mellett mind a sértettnek, mind a gyanúsítottnak vagy vádlottnak személyes körülményeit és funkcióit is mérlegelni kell, nehogy közéleti személyek és állami funkcionáriusok végül is törvényes védelem alatt olyan magánéletet alakítsanak ki maguknak, amely az állam és társadalom érdekeit veszélyeztetheti. A sztárok esetében és minden hasonló ügyben pedig mit lehessen tenni? Ősidőktől fogva a joggal nemcsak élni lehet, de visszaélni is, és a konkrét esetben a bírói önkény veszélye nélkül nehéz minden gyanús keresetet ab ovo elutasítani.

Az UNESCO égisze alatt 1967 májusában összeült jogászkonferencia azt ajánlotta a tagállamoknak, hogy büntetőjogszabályt hozzanak mindazok ellen, akik: a) a magán- és a családi életbe, az otthon és a magánlakás intimitásába bármilyen formában illetéktelenül beavatkoznak; b) bárki testi, szellemi vagy erkölcsi szabadságának integritása ellen támadnak; c) bármilyen úton valakinek becsületét vagy közmegebecsülését (tekintélyét) csorbítják; d) bárki szóbeli kijelentésének vagy cselekedetének rosszindulatú, káros értelműt adnak; e) magánbeszélgetések alkalmával valaki magánéletével kapcsolatos titkot fednek fel; f) bárki nevét, azonosságát vagy képét felhasználják (e megfogalmazásban szemmel láthatóan a jogi személyek is bennefoglaltatnak, például: cégjegy, védjegy, sőt akár a családi címer is!); g) a magánéletre vonatkozó bármilyen kémkedési, kifürkészési, ellenőrzési vagy zaklatási cselekményt követnek el; h) a levelezés útjába bármilyen természetű akadályt gördítenek; i) más személy magánéletére vonatkozó olyan információt, amelyhez hivatali állásuknál fogva jutottak, elhíresztelnek, holott azt hivatali vagy szakmai titokként kellett volna kezelniük.

A konferencián egyhangúlag elfogadott ajánlás nem tükrözi azokat a felszólalásokat, amelyek a magánélet hatékonyabb védelmének szükségességét a műszaki fejlődés teremtette, sajátosan megnőtt veszélyeztetettségben jelölik meg. A kérdést azonban egy év múlva — éppen a stockholmi konferencia folyományaként —

az ENSZ égisze alatt Teheránban megtartott *Emberi Jogok Nemzetközi Konferenciája* is napirendre tűzte (lásd: *Acte final de la conférence internationale sur les droits de l'homme, 22 avril—13 mai 1968*). A vonatkozó határozatból egyértelműen kiderül a magánélet fokozottabb veszélyeztetettsége a műszaki fejlettség jelenlegi színvonalán: „Az Egyesült Nemzetek családjának intézményei tanulmányozzák mindazokat a kérdéseket, amelyeket a technika és a tudomány fejlődése az emberi jogok szempontjából felvet, nevezetesen a következőket: a) a magánélet tiszteltetését a nyilvántartási technika fejlődésének körülményei között; b) az ember személyiségének, lelki és intellektuális védelmének hatályosságát a biológia, az orvostudomány és a kémia fejlődésének feltételei között; c) az elektronikus berendezések alkalmazását, amelyek a személyiségi jogokat érinthetik, és azokat a kereteket, amelyek között demokratikus társadalomban e berendezéseket használni szabad; d) és általában mindazokat a kérdéseket, amelyek a tudományos és műszaki haladást, valamint az emberiség szellemi, lelki, művelődési és erkölcsi felemelkedése közötti egyensúlyra vonatkoznak.“

Alig öt éve, hogy ez az ajánlás az ENSZ tagállamainak — köztük hazánknak is — a közakaratóból megszületett. E viszonylag rövid idő alatt (különösen a nyugati világban) olyan közéleti, publicisztikai és jogi mozgalmat indított el, amely önmagában is bizonyítja, hogy időszerű, sőt talán vitális a kérdés, amelynek — államonkénti differenciáltságú, de azonos alapelvű — megoldására buzdít. A szak- és népszerűítő sajtóból és nem utolsósorban a törvényhozási vitákból olyan mennyiségű konkrét anyag került napvilágra, hogy ma már viszonylag könnyű kissé rendszeresebben áttekintenünk, milyen jellegű a veszély, amely a tudományos és műszaki fejlődés következtében a magánéletet fenyegeti.

Elsőrendű veszélyt még mindig azok az optikai és akusztikai berendezések jelentenek, amelyek segítségével titokban hang- és képfelvételeket készíteni és ezeket rögzíteni, tárolni, sokszorosítani és publikálni is lehet. Ilyen berendezések segítségével — hogy a nyugati publicisztika szóhasználatával éljünk — átlátszóvá vált az otthon fala, és „átlátszó“ lehet minden ember, akit ilyené akarnak tenni.

Nos, milyen fejlettségi fokot ért el e téren a technika? A telefon kagylójába szerelhető parazita-mikrofon egy 3—5 milliméter átmérőjű és 1,5 milliméter magasságú korongocska. Érzékenységének határa normál téglafalon keresztül 8—12 méter, közvetlenül, hangakadályok nélkül 100—150 méter, de ez a szuperteljesítmény már inkább hátrány, mert a nagy hatályossági körzetből a mikrofon túl sok felesleges hangot és zörejt bevisz a regisztráló berendezésbe. A parazita-mikrofon állandóan működik, s így környezetéből állandóan szállítja az akusztikai információkat.

Ezzel szemben a gyakrabban alkalmazott lehallgatási eljárás lényege, hogy a telefonkapcsolatba egy parazita-fülhallgatót vagy regisztráló berendezést (magnó) iktatnak, amelynek segítségével a megfigyelés alatt álló távbeszélőn elhangzott minden beszélgetést le lehet hallgatni, és rögzíteni is lehet. Szükség szerint a lehallgatás érdekében sajátos rendszert és hálózatot lehet kiépíteni és felszerelni, s a lehallgató tevékenységet egyetlen központban, erre kiképzett személyek irányítása és felügyelete alá lehet helyezni.

Az első ilyen lehallgató-hálózatot a polgári világban — tudomásunk szerint — a Gestapo építette ki Németországban, majd a határokon túl (először a megszállott Párizsban). A párizsi ma is működik a hitleri titkosrendőrségtől kidolgozott műszaki és nyilvántartási elvek alapján, és a hagyományokhoz híven ma is politikai titkosszolgálati funkciót tölt be. Székhelye az Avenue de Tourville 2 bis, ugyanaz az épület, amelyben annak idején a Gestapo is berendezkedett. Ami a francia

bűnügyi rendőrséget illeti, annak esetenként kell felkérnie a postát egy-egy lehallgatás érdekében. A politikai titkosszolgálat, a GIC viszont rendszeresen gyűjti az adatokat, azokat tárolja, mégpedig legtöbbször nem valamely hatáskörébe tartozó bűnügy felgöngyöltésére, hanem általában minden nyilvántartásában szereplő személyről. A cél, hogy az adatokat szükség esetén az illető személy politikai alkalmasságának vagy megbízhatóságának elbírálásakor felhasználják. A francia telefonlehallgató szolgálat, amelynek műszaki tisztviselőit a francia posta és telefonszolgálat többi tisztviselői egyszerűen csak „kopók“-nak nevezik, gyakorlatilag minden jogi vagy alkotmányos biztosíték figyelmen kívül hagyásával, igen laza kormányellenőrzés mellett működik. Michael Poniatowski *Cartes sur table* című könyvében így ír: „Ahelyett, hogy kijelentjük, miszerint a telefonbeszélgetések lehallgatása illegális, ahelyett hogy tagadnánk, miszerint ez az eljárás létezik, inkább be kellene ismerni, és használatát szigorúan csak a bel- vagy külföldi felforgató tevékenységek elleni harcra kellene korlátozni, vagy a büntettek elleni küzdelemre. Nagyon pontosan meghatározandók azok az esetek, amelyekben a lehallgatást alkalmazni szabad, és minden esetben a miniszterelnöknek személyesen kellene döntenie afelől, mégpedig valamelyik miniszter által aláírt megkeresés alapján, amelyben kellő alapossággal meg volna indokolva a gyanú, miszerint a lehallgatásra javasoltak ténylegesen előre kidolgozott terv alapján az állam vagy egyes személyek biztonságára törnek.“ (Az Avenue de Tourville 2 bis elleni csata csak egyik epizódja a nagy nemzetközi küzdelemnek, amely széles fronton folyik, mégpedig az UNESCO és az ENSZ patronálta szervezetek kezdeményezésére.)

A távbeszélő kagylójába szerelt parazita-mikrofon s a vezetékes lehallgatás azonban csak a kisebbik veszélyt jelentik. A magánélet és az otthon (jogi személyek esetében a jogi személy különböző tevékenységeire rendelt helyiség) igazi ellenségei azok a miniatűr rádióadókészülékek, amelyeket a nyugati publicisztika oly találoán „poloskák“-nak nevez. (Ez az elnevezés oly általános, hogy már jó néhány szakértekezésben, tudományos és igényesebb népszerűsítő cikkekben is ilyen néven emlegetik ezeket a készülékeket.) Az ultramini adó hatósugara elérheti az 1500—2000 métert. Akinek például egy ilyen „poloskát“ sikerült becsempésznie egy tárgyalóterembe, akár a szomszéd városnegyedből is lehallgathatja, ami ott elhangzik. Ugyanis minden „poloskának“ van egy tökéletesen hangolt, magnóval összeköthető rádióvevőkészüléke, s amint 1968-ban az NSZK-ban elrendelt vizsgálat megállapította, egy ilyen berendezés már potom 1000—1200 márkáért az egész ország területén akadálytalanul beszerezhető. Az ügy pikantériájához tartozik, hogy miközben a kijelölt bizottság a „poloskák“ támasztotta veszélyt mérlegelte, s mármár eltúlzottnak minősítette, egy 13—14 éves gyermekekből álló rádióamatőr-csoport véletlenül annak a „poloskának“ a hullámhosszára tévedt, amelyet ismeretlen tettesek az állami bank igazgatótanácsának tárgyalótermébe rejtettek el.

Amint e rádióamatőr-bravúrnak híre támadt, egymás után jelentkeztek más amatőrök is, akik érdekesebbnél érdekesebb vitákat hallgattak le. Szinte külön rádióamatőr sportággá nőtte ki magát a „poloskavadászás“. Közben azonban valószínű pánikot teremtett a tudat, hogy az állami, vállalati vagy magánélet bármely zuga „átlátszóvá válhat“ egy-egy ügyes kéz vagy titkosrendőr mesterkedése nyomán. A nyugatnémet törvényhozás később büntetőszankciók terhe mellett megtiltotta a „poloskák“ és más hasonló berendezések illetéktelen előállítását, forgalomba hozását és felhasználását.

Az akusztikai miniapparátusok mögött az optikai technika szülőttei hajszálnyira sem maradnak el. Itt a miniatűr fotóberendezések mellett, amelyek már szinte klasszikus eszközöknek számítanak, fejlődés mutatkozik az ibolyántúli, az

infravörös, valamint a teleobjektíves technika terén. Már több olyan nyugati, főleg amerikai, bírói eljárást ismerünk, amelyben a per tárgyát képező bűncselekményt 500—600 méter (!) távolságból lefényképezett akták, tervrajzok segítségével követétk el. Mindehhez párosul az infravörös, tehát sötétben is alkalmazható fotófelvétel eljárás és újabban a lézersugárban rejlő lehetőségek is. Közben négy-öt éve már egyre többet olvashatunk az akusztikai „poloskákhoz“ hasonló optikai „poloskákáról“. Ezek állítólag a televíziókészülékbe szerelhetők.

Ami pedig a levéltitok védelmét illeti, az embernek ma már szembe kell néznie azzal a ténnyel, hogy ibolyántúli sugarakkal akárhány lapból álló levélről olyan rétegfelvételeket lehet készíteni, amelyek segítségével a boríték felbontása nélkül a levél egyetlen pillanat alatt lemásolható és tárolható.

A magánélet elleni merényletek külön csoportját alkotják a pszichológiai módszerekkel végzett különböző kutatások, s azoknak a kémiai szereknek a felhasználása, amelyeknek lélektani hatása van. E téren első helyen állanak az úgynevezett tesztek. A teszt-módszerben a következtetéseket mint konkrét információkat kezelik és használják fel. Bizonyos szempontból ide tartoznak a mélylélektani gyógymódok is, bár azok védettsége nagyobb, és illetéktelen felhasználásuk kevésbé lehetséges, mert az orvosok titoktartása hagyomány. Viszont a kezeléshez több folyamatos vizsgálat szükséges, és viszonylagos sok feljegyzés, néha magnófelvételek is. Ezek pedig könnyen kerülhetnek illetéktelen kezekbe (lásd az Ellsberg-ügyet).

A magánéletbe és a személyiségi jogokba történő legdurvább pszichikai beavatkozás különböző vegyszerek segítségével is bekövetkezhet. Nem csupán az alkohol közismert gátlásoldó hatására gondolunk. Ez ma már túlságosan primitív eszköznek számít jól felszerelt „fürkészek“-körökben. De léteznek olyan szerek, amelyek kifejezetten könnyelművé teszik az embert, felkeltik benne a közlés ellenállhatatlan vágyát, avagy valósággal megsemmisítik a személy egyéniségét, s tudatát a való és valótlan, a tényleg megtörtént és a képzeletbeli határmezsgyéjére tolják, esetleg olyan téves emlékképeket „nyomatnak“ a tudatába, amelyek a kijózanodás után is megmaradnak. A kezelt személyt a hamis emlékképekre „rá lehet beszélni“, és tőle meggyőzően elmondott vallomást lehet kicsikarni valótlanságokról. Különösen könnyű ilyen eredményt elérni annál, aki kényszerképzetek hatása alatt áll, és hiszi, hogy vallomása, jöllehet nem felel meg az objektív igazságnak, valamilyen — általa is vallott — magasabb szempontból hasznos. Nos, az említett szereket és eszközöket ilyen szélsőséges módon ritkán alkalmazzák, de azért, hogy valakit könnyelmű fecsegésre bírjanak, s ily módon tőle hivatali vagy szakmai titkot, családi vagy magánkörülményeire vonatkozó információt szerezzenek, elég gyakran igénybeveszik a különböző drogokat.

Valamennyi módszer azáltal válik igazán veszélyessé, hogy az információkat kombinálni lehet a komputer-technikával. Ne gondoljunk csak valamiféle viszonylag egyszerű elektromos adattárolóra. A „robotok“ már messze túl vannak azon, hogy puszta szupertárolók és szuperinformátorok legyenek. Az információkat összehangolják, szintetizálják, csoportosítják, vagylagos variánsokat válogatnak ki. Mindezt attól függően, hogy kik, milyen szempontok szerint végezték a programozást, milyen modelleket szerkesztettek. Ez tág teret biztosít az adatok és információk manipulálásának. A XX. századi manipulációk közül talán a legveszedelmesebb műfaj ez, mert hatékonyságát növeli a számítógépek iránti nagy tisztelet, amelyet joggal nevezhetünk „komputer-fetisizmusnak“.

Ráadásul ma már egy közepes teljesítményű számítógép nem éppen elérhetően drága. Tulajdonképpen mi is az az „információs bank“? Olyan elektroni-

kus agy, amelynek memóriaegységeiben több tíz- vagy százmillió adat tárolható. Pályáját vállalati személyzeti nyilvántartóként kezdte, de a benne rejlő lehetőségek messze meghaladták a szupervállalatok igényeit is. Hogy a nagy teljesítményű gépek ne heverjenek parlagon, a tulajdonos vállalat más kisebb személyzetű gazdasági egységek nyilvántartását is elvégezte. A berendezés kapacitása még így is túlméretezettnek bizonyult. Ezért aztán a tulajdonosok nem törölték a szolgálati viszonyból kilépő alkalmazottak adatait, hanem — különösen a fontosabb személyiségeket — tovább tárolták, sőt még gazdagították is azokat oly módon, hogy e célból információgyűjtő szolgálatot szerveztek. Végül bárkinek, aki szolgálatát megfizette, rendelkezésére bocsátják adataikat. Az „információs bankok” adatait aztán az elektronikus kiértékelő berendezésekbe lehet táplálni, s ily módon komplex információk nyerhetők a nyilvántartásban szereplőkről.

Ha csak a nem is olyan távoli múltba tekintünk, elborzadunk, mert önkéntelenül arra kell gondolnunk, amit ez az információs technika jelentett volna egy Gestapo-szerű politikai rendőrség kezében. Nehéz vigasztalódní a gondolattal, hogy szerencsére, nemcsak műszaki teljesítőképességünk fejlődik rohamosan, hanem bölcsességünk is, nehogy a magunk teremtette dolgok fellázadjanak ellenünk. Annyi bizonyos, hogy az aggodalom, amelyet a magánélet hatályosabb védelmét célzó jogalkotás tükröz, nem alaptalan. Viszont bizonyos az is, hogy a kérdés gyökeres megoldása túlmutat a szükséges és rokonszenvünkre érdemes jogászí erőfeszítéseken.

A magánélet biztonsága elsősorban politikai és társadalmi kérdés. Gyökeres megoldást csak a kiteljesedett szocialista demokrácia talaján nyerhet, amelyen egyszerűen értelmüket veszítik az ember magánéletét, személyiségét veszélyeztető szuperkérdések, és amikor az ember marxista értelemben, tehát valóban szabaddá válik. Többek között azért is, mert nem lehet szuperteknikával önmagát és otthonának falát „átlátszóvá” varázsolni, sem pedig kibernetikus alapon, elektronikus eszközökkel — manipulálni.

Dáné Tibor

Kondor Béla grafikája